

Nr 269.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen angående inköp av vissa tomter å Saltö i Karlskrona samt uppförande därstädes av ett bostadshus för varvsarbetare; given Stockholms slott den 9 april 1918.

Under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över sjöförsvarsärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t härmed föreslå riksdagen

dels att, med godkännande av ett i statsrådsprotokollet omförmält förslag till avtal mellan staten och Karlskrona stad beträffande upplåtelse till staten av vissa tomter å Saltö, för inköp av tomterna nr 3, 4 och 5 i kvarteret III å nämnda ö samt för utförande av vissa i samband därmed stående gatuarbeten på tilläggsstat till riksstaten för år 1918 bevilja ett reservationsanslag av 25,580 kronor;

dels ock att för uppförande å nämnda tomter, i enlighet med ett i statsrådsprotokollet förordat förslag, av ett bostadshus för varvsarbetare vid flottans station i Karlskrona bevilja ett reservationsanslag av 399,500 kronor och därav anvisa å tilläggsstat till riksstaten för år 1918 ett belopp av 150,000 kronor och å extra stat för år 1919 återstående 249,500 kronor.

De till ärendet hörande handlingar skola tillhandahållas riksdagens vederbörande utskott; och Kungl. Maj:t förbliver riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

GUSTAF.

Erik Palmstierna.

*Utdrag av protokollet över sjöförsvarsärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott
den 9 april 1918.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern EDÉN,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena HELLNER,
Statsråden: PETERSSON,
                  SCHOTTE,
                  PETRÉN,
                  NILSON,
                  LÖFGREN,
friherre PALMSTIERNA,
RYDÉN,
UNDÉN,
THORSSON.

Departementschefen, statsrådet friherre Palmstierna anhöll härefter att få underställa Kungl. Maj:ts prövning frågan om inköp för kronans räkning av vissa tomter å Saltö vid Karlskrona och uppförande å desamma av ett bostadshus för arbetarpersonalen vid flottans varv därstädes samt anförde därvid följande.

*Kommitté för
utredning
rörande
Karlskrona
örlogsvarvs
utvidgning
och moderni-
sering.* I skrivelse den 30 maj 1913 angående regleringen av utgifterna under riksstatens femte huvudtitel för år 1914 anhöll riksdagen, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om erforderlig utredning rörande Karlskrona örlogsvarvs utvidgning och modernisering, i syfte att å varvet skulle kunna utföras nybyggnader av pansarbåtar och andra krigsfartyg, samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Med anledning härav uppdrog Kungl. Maj:t den 2 april 1914 åt en kommitté att verkställa sådan utredning.

Nämnda kommitté avgav den 23 mars 1915 utredning och förslag i ämnet. Kommittén anförde därvid, bland annat, att kommittén tänkt sig de erforderliga åtgärderna för verkstädernas utvidgning och den maskinella utrustningens anskaffande fördelade i tre grupper samt arbetenas och anskaffningens utförande verkställt successivt i tre skeden, så att varje grupp av arbeten utfördes under motsvarande skede.

De anordningar, vilka enligt kommitténs förslag skulle verkställas under 1:a skedet, åsyftade att giva verkstäderna en modern utrustning för fyllande av dittills å varvet ställda krav.

Under 2:a skedet skulle varvet sättas i stånd att vid sidan av dittills utförda underhållsarbeten hava under byggnad intill fyra undervattensbåtar eller två undervattensbåtar och en jagare.

Till 3:e skedet skulle höra de anstalter, som vore nödvändiga för att samtidigt med de underhållsarbeten och nybyggnader, för vilka arbetena under 1:a och 2:a skedena vore avsedda, kunna på rimlig tid bygga en 1:a klass pansarbåt.

I omförmälda kommittéutredning ägnades även uppmärksamheten åt varvets *arbetarfråga*. Av denna utredning anhåller jag få återgiva följande.

Kommittén framhöll, att nämnda fråga spelade en synnerligen stor roll för en blivande utvidgning av varvets nybyggnadsverksamhet. Under åren 1911—1913 hade arbetsstyrkan i medeltal utgjort 717 man, varav omkring 122 man varit disponibla för nybyggnadsarbeten. Därest den av kommittén föreslagna nybyggnadsverksamheten komme till stånd, skulle emellertid en ökning av varvets arbetarstam bliva nödvändig. Kommittén hade beräknat, att under det föreslagna 2:a skedet av varvets utvidgning i den dåvarande arbetarstammen skulle erfordras en ökning av omkring 150 man. Under det av kommittén föreslagna 3:e skedet av varvets utveckling skulle, under förutsättning av vissa utav kommittén föreslagna byggnadstider för krigsfartyg, behövas en ytterligare ökning med omkring 400 man. För att anskaffa den nödvändiga yrkeskunniga arbetskraften funnes enligt kommitténs åsikt icke annan utväg än att varvet utbildade ej yrkeskunnigt folk till yrkesarbetare. Då emellertid tiden för utbildningen icke kunde sättas lägre än till 4 à 5 år, bleve följden därav den, att man redan under 1:a utvecklingsskedet, när varvets utvidgning bestämts och tillräckligt arbete kunde anskaffas, måste börja successivt öka arbetarstammen för att hava till-

räckligt antal yrkeskunniga arbetare disponibelt vid 2:a skedets början. Denna ökning borde sedermera gradvis fortgå under 2:a skedet för att vid 3:e skedets början vara tillräcklig för den då planerade byggnadsverksamheten.

Kommittén hade jämväl verkställt utredning av möjligheterna att erhålla arbetskraft för ifrågavarande ändamål och därvid kommit till den åsikten, att arbetarstammen å varvet borde kunna successivt uppbringas till erforderlig höjd utan allt för stora svårigheter och under förutsättning att stadigvarande anställning kunde beredas arbetarna.

I samband härmed framhöll kommittén, att en med rekryteringen av arbetarstammen nära sammanhängande fråga vore *bostadsfrågan*. Även i detta hänseende hade kommittén ansett sig böra förebringa en utredning, avseende att visa möjligheterna för Karlskrona stad att mottaga den ökning i invånarantal, som bleve en följd av varvsdriftens utvidgning. Beträffande denna utredning anförde kommittén huvudsakligen följande.

För att visa, huru bostadsförhållandena för det dåvarande ställde sig, hade på föranstaltande av kommittén verkställts en undersökning med ledning av det material, som inkommit genom den av socialstyrelsen igångsatta bostadsundersökningen år 1913. Av denna undersökning, som avsåge att få utrönt, huruvida något överskott på bostäder om 1—4 rum med eller utan kök vore att påräkna, hade framgått, att av 5,198 tillgängliga lägenheter av nämnda slag endast 9 varit outhyrda under samma år. Därmed visades på ett slående sätt, att för det dåvarande icke förefunnes någon möjlighet att emottaga en ökad arbetarbefolkning utan att ytterligare öka en trångboddhet, som redan då i allt för stor utsträckning vore för handen. För kommittén hade det därför stått klart att, om utvidgningen av varvsdriften med ty åtföljande ökning av arbetsstyrkan beslutades, åtgärder måste vidtagas för att bereda bostäder åt den nya arbetarstammen. Kommittén hade även haft under omprövning frågan, om kronan själv i egenskap av byggherre skulle kunna eller böra bidra till uppkomsten av nya arbetarbostäder för varvets arbetare, men hade kommittén av många skäl ej kunnat tillstyrka en sådan lösning.

För att undersöka möjligheterna av ökat bostadsutrymme, särskilt avsett för varvets arbetare, hade kommittén i första hand vänt sig till drätselkammaren i Karlskrona med anhållan, att kammaren ville låta verkställa utredning beträffande de åtgärder, som Karlskrona stad kunde vara villig vidtaga för att genom beredande av lämpliga bostads-

lägenheter befrämja inflyttningen dit av de för utvidgningen av varvet erforderliga arbetarna. Följden av denna anmodan hade blivit, att stadsfullmäktige i Karlskrona vid sammanträde den 28 maj 1914 förklarar, att staden, som hade under utredning förslag att till bebyggande såväl med slutet byggnadssätt som med s. k. egna hem upplåta nya områden av staden tillhörig mark, vore villig att, om ökad byggnadsverksamhet å varvet komme till stånd, tillse, att i mån av behov å nämnda eller annan stadens mark lämpliga arbetarbostäder, närmast avsedda till uthyrning åt varvets arbetarpersonal, komme till uppförande för ett belopp av intill 200,000 kronor, ävensom att, om så skulle visa sig erforderligt, än ytterligare i rimlig omfattning vidtaga åtgärder för främjande av uppkomsten därstädes av lämpliga arbetarbostäder, jämväl närmast avsedda för omförmälda arbetarpersonal.

Enligt utsago av stadens drätselkammare kunde med det garanterade beloppet av 200,000 kronor uppföras bostadshus, innehållande tillsammans åtminstone 50 lägenheter om 1 rum och kök eller måhända något mera. Huru långt detta förslöge att täcka behovet av nya arbetarbostäder hade kommittén sökt utröna genom en utredning av det antal bostäder av olika slag, som för det dåvarande innehades av varvets personal. Denna utredning hade givit vid handen, att Karlskrona stads utfästelse att anslå 200,000 kronor till arbetarbostäder icke skulle fylla behovet. Då staden emellertid ställt i utsikt ytterligare åtgärder från dess sida för främjande av uppkomsten av nya arbetarbostäder samt verkställd undersökning givit vid handen, att även den privata företagsamheten skulle kunna påräknas för frågans lösning, hade kommittén kommit till det omdömet, att tillgången på arbetarbostäder inom en snar framtid skulle vara tillräcklig även för mottagande av en ökad arbetarbefolkning.

Vid föredragning inför Kungl. Maj:t den 18 februari 1916 av omförmälda kommittéförelag uttalade föredragande departementschefen, enligt vad som framgår av statsrådsprotokollet över sjöförsvarsärenden för samma dag, bilagt propositionen nr 74 till nämnda års riksdag, att han icke funnit anledning till erinran mot kommitténs berörda förslag till arbeten och anskaffningar under 1:a och 2:a skedena. Med avseende å 3:e skedet förklarade departementschefen sig anse, att de till detta skede hörande åtgärderna borde ställas på framtiden. Kostnaderna för utförande av de anordningar, som borde utföras under 1:a och 2:a skedena, beräknades i förenämnda proposition till 1,350,000 kronor, vilket belopp lämpligen syntes böra fördelas på en tidrymd av fem år.

*Proposition
(nr 74) till
1916 års
riksdag.*

Av nämnda summa borde ett belopp av 250,000 kronor äskas för år 1917; och skulle därefter för vart och ett av åren 1918—1921 erfordras ett belopp av 275,000 kronor.

I anslutning härtill föreslog Kungl. Maj:t riksdagen att till utvidgning och modernisering av flottans varv i Karlskrona bevilja ett anslag av 1,350,000 kronor samt därav på extra stat för år 1917 anvisa ett belopp av 250,000 kronor, varjämte hemställdes om bemyndigande för Kungl. Maj:t att av sistnämnda belopp under år 1916 av tillgängliga medel förskjuta 100,000 kronor.

Beträffande arbetarfrågan uttalade departementschefen i berörda proposition, att detta spörsmål syntes vara förtjänt av allvarlig uppmärksamhet. Det vore givet — yttrade departementschefen vidare — att ordnandet av denna fråga måste ske jämsides och i intimt samband med verkställandet av den föreslagna utvidgningen av varvet, därest de åsyftade fördelarna av utvidgningen skulle kunna till fullo utvinnas. I sådant hänseende bleve uppgiften icke blott att genom lämpliga åtgärder söka bilda en fast och yrkesskicklig arbetarstam — vilket syfte komme att befordras genom en vidgad nybyggnadsverksamhet vid varvet — utan ock att sörja för, att en såvitt möjligt jämn rekrytering och vidare utökning av denna arbetarstam kunde i mån av verksamhetens utveckling vid varvet äga rum. För att en sådan utveckling skulle komma till stånd, vore det emellertid av vikt, att bostadsförhållandena för varvsarbetarna bleve väl ordnade. Den undersökning, som av kommittén i detta ämne utförts, hade emellertid icke givit kommittén anledning att framställa något positivt förslag. Att så icke skett, syntes departementschefen ock naturligt med hänsyn till frågans dåvarande läge. Därest den gjorda framställningen om anvisande av medel för varvets utvidgning och modernisering vunne bifall, syntes det nödvändigt, att man snarast möjligt grepe sig an med den ingalunda lättlösta frågan; och vore det departementschefens avsikt att under nyssnämnda förutsättning hos Kungl. Maj:t hemställa om uppdrag till vederbörande marina myndigheter att verkställa erforderlig utredning i ämnet.

*Riksdagens
skrivelse
(nr 5) vid
1916 års
riksdag.*

Enligt vad riksdagen i skrivelse nr 5 vid 1916 års riksdag anmält, hade riksdagen funnit de till 1:a och 2:a skedena hörande moderniseringsarbetena vara synnerligen behöfliga. På grund därav och då kostnadsberäkningen icke givit anledning till erinran från riksdagens sida, hade riksdagen bifallit det av Kungl. Maj:t begärda anslaget och den anvisning, som äskats för år 1917.

Vidkommande tidpunkten, då de arbeten, som tillhörde 3:e skedet i moderniseringsplanen, borde sättas i verket, hade riksdagen ansett sig icke för det dåvarande böra fatta något beslut; men ville riksdagen uttala önskvärdheten av att 3:e skedet komme att realiseras, så snart det ur ekonomisk och teknisk synpunkt samt med hänsyn till möjligheterna att ordna arbetarfrågan på lämpligt sätt befundes kunna ske.

Beträffande arbetarfrågan hade riksdagen framhållit, att det på grund av de ökade krav, som efter en utvidgning komme att ställas på varvet i Karlskrona, vore av särskild vikt, att en skicklig och stadigvarande arbetarstam kunde påräknas och att härför avlöningsförhållandena reglerades och bostadsmöjligheter i tillräcklig utsträckning bereddes.

Riksdagen hade på grund härav anmält, att riksdagen, med bifall till Kungl. Maj:ts förslag till utvidgning och modernisering av flottans varv i Karlskrona, beviljat ett anslag av 1,350,000 kronor samt därav på extra stat för år 1917 anvisat ett belopp av 250,000 kronor, med rätt för Kungl. Maj:t att av sistnämnda belopp under år 1916 av tillgängliga medel förskjuta 100,000 kronor.

Av ifrågavarande anslag av 1,350,000 kronor anvisade därefter 1917 års riksdag, på framställning av Kungl. Maj:t, å extra stat för år 1918 såsom reservationsanslag ett belopp av 275,000 kronor; och har Kungl. Maj:t i den till innevarande års riksdag avlåtna statsverkspropositionen under femte huvudtiteln (punkt 15) föreslagit riksdagen att av omfördälda anslag av 1,350,000 kronor på extra stat för år 1919 såsom reservationsanslag anvisa enahanda belopp, 275,000 kronor, som för år 1918 beviljats.

Genom nådigt brev den 21 juni 1916 uppdrog därefter Kungl. Maj:t åt marinförvaltningen att, efter verkställd utredning, så skyndsamt som möjligt avgiva yttrande rörande de åtgärder, som kunde anses erforderliga och lämpliga för att i samband med utvidgning av varvet i fråga rekrytera och bibehålla en efter varvsdriftens utveckling lämpad, skicklig arbetarstam, därvid särskilt frågorna om arbetarnas avlöningsförhållanden samt om beredande i tillräcklig utsträckning av bostadsmöjligheter borde ägnas tillbörlig uppmärksamhet.

*Kungl. Maj:ts
beslut den 21
juni 1916.*

Till fullgörande av berörda uppdrag anmodade marinförvaltningen den 15 september 1916 varvschefen vid flottans station i Karlskrona att verkställa och till ämbetsverket inkomma med utredning i omfördälda hänseende; och har varvschefen med anledning härav i skrivelse till marinförvaltningen den 25 april 1917 anfört, bland annat, följande.

*Varvschefens
i Karlskrona
skrivelse den
25 april 1917.*

Den till åtlydnad av marinförvaltningens berörda anmodan av varvschefen verkställda utredningen hade bestyrkt vad erfarenheten redan förut ådagalagt, nämligen att ringa utsikt funnes för att Karlskrona varvs arbetarstam skulle kunna i avsevärd grad ökas genom arbetares inflyttning från andra orter, oavsett om högkonjunktur rådde å arbetsmarknaden eller icke. Det hade tvärtom visat sig, att tillgången inom landet på dugliga arbetare icke vore större än att på andra orter belägna enskilda varv och verkstäder vid olika tillfällen sökt från flottans varv förvärva skickliga arbetare genom att erbjuda dem bättre arbetsförtjänst än som kunnat erhållas vid örlogsvarvet. De äldre arbetarna hade dock i allmänhet icke varit benägna att flytta från Karlskrona, sannolikt av den anledningen, att de ansåge anställningen i statens tjänst säkrare än anställning hos enskilda samt att levnadsomkostnaderna i större industricentra i regel vore ännu högre än i Karlskrona.

I Karlskrona stad och dess närmaste omgivning saknades större industriella anläggningar, vadan ej heller därifrån någon nämnvärd ökning av varvets arbetarstam med yrkesskicklig personal vore att påräkna.

Då det sålunda vore så gott som uteslutet att kunna fylla varvets av den förestående utvidgningen ökade behov av yrkeskunniga arbetare genom att erhålla sådana från inom landet befintliga enskilda industriella verk, torde det följaktligen för varvet gälla att dels söka inom Karlskrona stad och densamma omgivande samhällen förvärva ynglingar, lämpliga för utbildning till yrkesarbetare, samt att, i likhet med vad som ägde rum vid åtskilliga större enskilda etablissement, i särskild lärlingskola anordna en planmässigt genomförd utbildning av dessa ynglingar till yrkeskunniga arbetare, och dels söka bibehålla sina arbetare, såväl de äldre som de nyutbildade, genom sådana förmåner i avlönings-, bostads- och andra hänseenden, att de funne med sin fördel förenligt att kvarstanna i varvets tjänst.

Utredningen hade alltså givit vid handen; att de åtgärder, som erfordrades för rekrytering och bibehållande av en god arbetarstam, kunde sammanföras i tre huvudgrupper, nämligen:

- 1) *anordnande av lärlingsutbildning,*
- 2) *ordnande av avlöningsförhållandena och*
- 3) *anordnande av bostadsmöjligheter i erforderlig utsträckning.*

Sedan varvschefen därefter behandlat de två förstnämnda åtgärderna var för sig, har han beträffande den i tredje rummet upptagna åtgärden — anordnande av bostadsmöjligheter i erforderlig utsträckning — till en början erinrat om innehållet av berörda kommittéutred-

ning av den 23 mars 1915 samt därefter lämnat redogörelse för vad av Karlskrona stad på grund av arbetarbostadsfrågans aktuella läge dittills åtgjorts i denna angelägenhet.

I anledning av 1916 års riksdags beslut om anvisande av medel för utvidgning och modernisering av flottans varv i Karlskrona hade — yttrade därvid varvschefen — drätselkammaren därstädes den 19 juni samma år till varvschefen avlåtit en skrivelse, varuti kammaren, med förmälan att kammaren hade under utredning frågan om åtgärder för beredande av bättre tillgång på arbetarbostäder, anhållit om meddelande om den eller de tidpunkter, vid vilka ökning av varvets arbetarpersonal kunde väntas äga rum samt huru många man ökningen i fråga vid varje särskild tidpunkt kunde antagas omfatta.

Till svar härå meddelade varvschefen, att under det senast förflutna året varvets arbetarstam ökats med omkring 150 man och att för utförande av de nybyggnader, vartill 1916 års riksdag anvisat medel, ytterligare omkring 150 man erfordrades, varav inom den närmaste tiden ett antal av omkring 100 och inom ett år 50. I sammanhang därmed framhöll varvschefen, att åtgärder snarast möjligt borde av staden vidtagas för ökande av bostadstillgången med anledning av den ifrågakörande ökningen av antalet varvsarbetare.

I anledning av Kungl. Maj:ts proposition till 1917 års riksdag om understöd till uppförande av bostadshus med smålägenheter uppdrog stadsfullmäktige i Karlskrona åt en kommitté att inkomma med det yttrande, vartill nämnda proposition kunde föranleda. Kommittén avgav betänkande i detta ärende i början av mars 1917. Av betänkandet inhämtades, att kommittén, för att åstadkomma ett snabbt ingripande och bereda möjlighet för ett blivande byggnadsföretag att bli delaktigt av i förenämnda proposition ifrågasatt understöd, föreslagit såsom lämpligaste åtgärden att bilda ett bostadsaktiebolag. Ett villkor för statsunderstöd utgjordes nämligen av fordran på att byggnadsföretaget i fråga skulle vara påbörjat före 1917 års utgång. Det blivande bolaget måste såväl för sitt bildande som ock för erhållande av statsunderstöd vara grundat för ett bestämt byggnadsföretag med i möjligaste mån fullständiga kostnadsberäkningar och förut bestämt antal lägenheter. Kommittén hade därför uppgjort ett förslag med planer och ritningar till bebyggande av den väster om Karlskrona belägna ön Saltö. Kostnaden för realiserandet av detta förslag i dess helhet hade av kommittén beräknats uppgå till i runt tal 1,000,000 kronor. Genom förslagets utförande skulle åstadkommas 143 lägenheter, av vilka 90 om 1 rum och kök och 53 om 2 rum och kök. Vid överlämnandet

till stadsfullmäktige av bostadskommitténs förslag hade drätselkammaren hemställt, bland annat, att stadsfullmäktige ville besluta dels att i ett blivande aktiebolag för uppförande i Karlskrona av bostäder åt mindre bemedlade teckna aktier till ett belopp av 50,000 kronor, under villkor att ett antal lägenheter, motsvarande en byggnadskostnad av 200,000 kronor, av bolaget reserverades för att i främsta rummet uthyras till dem av Karlskrona kronovarvs arbetare, som ville av bolaget hyra bostäder till de för dessa bestämda hyror, dels att lämna företaget i fråga bidrag från kommunen i form av tomt mot köpeskillingsrevers eller i form av vanligt lån, ränte- och amorteringsfritt under 10 år, med sådan förmånsrätt, att statsbidrag och bidrag från pensionsfondsmedlen kunde erhållas, samt till sådant belopp, att stadens bidrag, eventuellt inberäknat aktieteckningen, uppginge till minst $\frac{1}{3}$ av den beräknade byggnadskostnaden, 1,000,000 kronor.

Vad drätselkammaren sålunda hemställt hade av stadsfullmäktige vid sammanträde den 8 mars 1917 bifallits och, enligt vad varvschefen inhämtat, väntades det planerade bostadsaktiebolaget bliva färdigbildat under loppet av maj månad samma år.

Genom det sålunda fattade beslutet torde stadsfullmäktige få anses hava, så långt då kunnat ske, i handling omsatt fullmäktiges ovan omförmälda utfästelse om bidrag för åstadkommande av ökad tillgång å för varvets arbetare avsedda bostadslägenheter. Realiserandet av planen om Saltös bebyggande vore dock i väsentlig mån beroende på beviljandet av sökt statsbidrag för byggandet av bro över Saltösund mellan Karlskrona och nämnda ö.

Då, såsom bostadskommittén beräknat, för en kostnad av 1,000,000 kronor skulle kunna åstadkommas tillsammans 143 nya bostadslägenheter, torde det dock vara ovisst, om 50 lägenheter om 1 rum och kök kunde åstadkommas för den angivna summan av 200,000 kronor, men i allt fall syntes dock de ökade bostadsmöjligheterna till avsevärd del komma varvsarbetarna till godo.

Sedan Karlskrona stads ovan omförmälda åtgärder för bostadsfrågans lösning blivit kända, hade det gällt att undersöka, i vad mån behovet av bostäder för en ökad varvsarbetarstam fyllts genom dessa åtgärder. För detta ändamål hade enligt införskaffade uppgifter upprättats en tablå (Bil. 1), utvisande antalet vid varvet anställda daglönare, dessas civilstånd samt bostadsförhållanden m. m. i januari 1917.

Av denna tablå framginge, att daglönarantalet, som den 1 januari 1914 uppgick till 1,417 man, under de följande åren genom nyantagning ökats, så att det i januari 1917 utgjorde 1,729 man och således

företedde en ökning under åren 1914, 1915 och 1916 av i runt tal 300 man. Den ojämförligt största delen av denna ökning utgjordes av ungt folk, som innebodde hos familjer, varigenom jämförelsevis få lägenheter med kök genom ökningen tagits i anspråk. I den mån dessa yngre arbetare bildade familj, komme emellertid dylika lägenheter att erfordras även för dem. Av tablån framginge vidare, att omkring 60 % av daglönarna vore gifta och att nära hälften av hela antalet daglönare bodde i lägenheter om 1 à 2 rum och kök. Detta visade, att det vore lägenheter av denna storlek, som borde ytterligare anskaffas för att möta det av den fortgående ökningen av arbetarstammen uppstående behovet av bostäder. Den hyra, som betalades för lägenheter av angiven storlek, vore i medeltal för 2 rum och kök 22 kronor och för 1 rum och kök 14 kronor 50 öre i månaden eller omkring 260, resp. 175 kronor per år. Dessa hyresbelopp måste betecknas såsom ganska låga och då de vore i medeltal, kunde man därav sluta, att åtskilliga av de lägenheter, som vid tiden för avlåtandet av varvschefens ifrågavarande skrivelse kunde tillhandahållas, ej motsvarade större fordringar på rymlighet, bekvämlighet eller prydlighet. Riktigheten av denna slutsats bestyrktes av ett uttalande av förutnämnda, av stadsfullmäktige i Karlskrona tillsatta bostadskommitté, vilken i sitt betänkande uti detta hänseende anfört, att bostadsförhållandena inom samhället redan före kristiden långt ifrån varit tillfredsställande, utan fastmer visat tecken till att övergå i en faktisk brist på bostäder för de mindre bemedlade, vartill komme, att en stor del av de lägenheter, som beboddes av samhällets i ekonomiskt avseende sämst lottade, vore av så dålig beskaffenhet, att deras användning såsom människobostäder medförde en hygienisk fara.

Det torde således få anses vara endast en tidsfråga, när åtskilliga av de i Karlskrona befintliga bostäderna för arbetare måste utdömas av hälsovårdsmyndigheterna, och endast den knappa tillgången på smärre bostäder torde sannolikt hava varit orsaken till att dylikt utdömande icke redan skett.

Av förutnämnda tablå framginge, att den huvudsakliga ökningen i daglönarantalet vid varvet under åren 1914, 1915 och 1916 komme på ingenjör- och torpeddepartementen, vilka — då, såsom ovan nämnts, ökningen utgjordes av ungt folk — uppvisade förhållandevis minsta antalet gifta. Om antalet gifta daglönare å dessa departement skulle bliva lika stort i förhållande till hela antalet, som det vore å artilleri-, ekipage-, min- och byggnadsdepartementen, skulle antalet gifta för hela varvet växa med omkring 200 eller från 979 till 1,175, vilket sistnämnda

torde vara det största antal gifta, som en arbetarstam av dåvarande storlek i mån av nybildning av familjer kunde antagas uppnå.

Även om det för den dåvarande arbetarstammen ej skulle komma att behövas en så stor ökning som 200 i antalet 1- och 2-rumslägenheter, enär man alltjämt torde kunna räkna med en större myckenhet ungt folk vid ingenjör- och torpeddepartementena än vid de andra departementen, hade man dock i stället att räkna med ytterligare tillväxt av daglönarantalet i dess helhet, vadan antalet erforderliga nya lägenheter för varvsarbetare i allt fall borde sättas till omkring 200.

Man torde kunna förutsätta, att minst hälften eller i runt tal 75 av de 143 lägenheter, som beräknades under de närmaste åren tillkomma genom den av Karlskrona stad planerade byggnadsverksamheten å Saltö, kunde komma varvets arbetare tillgodo. Då under åren 1914 och 1915 tillkommit 46 1- och 2-rumslägenheter genom enskild byggnadsverksamhet, syntes man jämväl kunna förutsätta, att under de närmaste åren ett antal dylika bostäder skulle tillkomma på privat väg, även om den enskilda byggnadsverksamheten till följd av fortgående stegring av material- och arbetspris så hämmades, att man icke kunde räkna med tillkomsten genom sådan verksamhet under åren 1918 och 1919 av lika många lägenheter som under åren 1914 och 1915. Lågt räknat torde man dock kunna antaga, att under de närmaste åren genom Karlskrona stads åtgärder och enskild byggnadsverksamhet minst 100 för varvsarbetare tillgängliga bostadslägenheter skulle kunna tillkomma. Även om detta antal skulle ökas, komme dock denna ökning att åtminstone till en del motsvaras av den minskning i antalet nuvarande bostäder, som sannolikt komme att ske genom åtskilliga mindrevärdiga bostäders utdömande av bostadshygieniska skäl samt genom den minskning i antalet bostäder, som bleve en följd av framdeles skeende rivning av de byggnader, som inköpts för varvets utvidgning och som uteslutande innehölle smålägenheter.

De lägenheter, som beräknades kunna tillkomma på nu angivet sätt, skulle alltså fylla endast omkring hälften av det ökade behovet av 1- och 2-rumslägenheter för varvets arbetare. Det syntes alltså vara erforderligt, att staten toge hand om uppförandet av byggnader för inrymmande av den andra hälften av de erforderliga nya bostadslägenheterna. Visserligen kunde betänkligheter resas mot att staten uppträdde såsom hyresvärd för sina arbetare, dels emedan enskilda arbetsgivares åtgärder i liknande riktning ej alltid slagit väl ut, dels ock emedan de medel, som staten nedlade på ett sådant byggnadsföretag,

ej kunde förväntas giva skälig ränta. Men för arbetarstammens utökning och kvarhållande torde det vara av så stor vikt att hava tillgång till ett ej alltför litet antal goda och relativt billiga bostäder, att fördelarna härav måste anses uppväga nämnda olägenheter och böra skingra betänkligheterna. I denna uppfattning styrktes man därav, att även enskilda skeppsbyggerifirmor för det dåvarande uppförde arbetarbostäder, t. ex. Eriksbergs mekaniska verkstads aktiebolag i Göteborg, Kockums mekaniska verkstads aktiebolag i Malmö och Öresundsvarvet i Landskrona, och detta ehuru det i så stora städer som Göteborg och Malmö borde vara jämförelsevis mycket lättare för arbetarna att finna lämpliga bostäder än i en så mycket mindre stad som Karlskrona. Enligt underrättelser, som av varvschefen inhämtats från de båda förstnämnda av dessa bolag, förväntade man sig icke, att de å arbetarbostäderna nedlagda kapitalen skulle fullt förränta sig, men ansåges fördelarna av att kunna för arbetarna disponera över ett antal goda och billiga bostäder uppväga den penningförlust, som byggnadsföretaget antoges medföra.

Beträffande antalet bostadslägenheter, som kronan skulle anordna för varsarbetarna i Karlskrona, kunde tydligen någon bestämd siffra icke angivas, men enligt den av varvschefen i det föregående gjorda beräkningen ville det synas, som om antalet ej skulle behöva överstiga 100. Vid sådant förhållande och då alla dessa bostäder ej torde bliva behöfliga inom den närmaste tiden, syntes det vara riktigast att till en början planera uppbyggandet av ett mindre antal, förslagsvis 50 lägenheter. Då dessa blivit färdiga och tagna i bruk, borde erfarenhet hava vunnits, om och i vilken utsträckning ökning av detta antal vore nödvändig.

Platsen för dessa bostäder syntes givetvis vara Saltö, varest staden, såsom ovan nämnts, avsett tomtplats för arbetarbostäder och dit avståndet från varvet ej vore alltför stort, allt under förutsättning att den planerade bron över Saltösund mellan staden och Saltö komme till utförande inom den närmaste tiden. Byggnadssättet torde, för att hålla kostnaden inom måttliga gränser samt för att minska kostnaden för bostädernas uppvärmning, böra vara slutet, med 2-våningshus, försedda med så många ingångar, att endast högst 4 lägenheter komme på varje ingång. Lägenheterna torde till större delen böra utgöras av 1 rum och kök samt 2 rum med kokvrå, samtliga med behöfligt källar- och vindsutrymme. Med hänsyn till det stora antal ogifta arbetare, som bodde i eget rum, skulle eventuellt på vinden kunna inrättas, jämte för familjerna behöfligt vindsutrymme, några enkelrum. Golvarean

per eldstad torde förslagsvis böra upptagas till 20 å 21 kvadratmeter och rumshöjden till 3 meter, bjälklag inberäknat. Byggnadsmaterialet torde böra vara tegel för minskande av eldfara och underhållskostnad.

Byggnader av ungefärligen den nu antydda typen hade utförts eller vore under utförande vid Kockums verkstäder i Malmö och Eriksbergs verkstäder i Göteborg, från vilka verkstäder planritningar och åtskilliga upplysningar om dessa byggnadsföretag erhållits.

Med stöd av vad sålunda anförts hemställde varvschefen, att marinförvaltningen ville uppdraga åt honom att med Karlskrona stad inleda underhandlingar om villkoren för förvärvande av tomtplats å Saltö för de arbetarbostadsbyggnader, som kronan kunde komma att därstädes uppföra, samt att uppgöra förslag och kostnadsberäkningar för uppförande av en sådan byggnad å nämnda ö i enlighet med ovan framställda förslag.

*Brobyggnad
över Saltö-
sund i Karls-
krona.*

Innan jag går vidare, torde jag få erinra, att Kungl. Maj:t i proposition (nr 76) till 1917 års riksdag föreslagit riksdagen medgiva, att av sjätte huvudtitelns allmänna besparingar finge användas ett belopp av högst 52,600 kronor såsom bidrag till bestridande av kostnaderna för utförande av en brobyggnad över Saltösund i Karlskrona. Nämnda belopp utgjorde $\frac{2}{3}$ av den beräknade kostnaden för bron, 79,000 kronor.

Enligt vad riksdagen i skrivelse (nr 156) vid nämnda riksdag anmält, har riksdagen, då för lösande av arbetspersonalens vid kronovarvet i Karlskrona bostadsfråga staten måste anses äga ett direkt intresse av den ifrågasatta brobyggnadens tillkomst, bifallit Kungl. Maj:ts förevarande framställning. Riksdagen uttalade därvid tillika, att riksdagen förutsatte, att Kungl. Maj:t med Karlskrona stad träffade sådan överenskommelse, att av det tomtområde, som genom denna brobyggnads uppförande utvunnes, en tillräcklig del måtte för en avsevärd tid framåt stå till förfogande för tillgodoseende av varsarbetarnas behov av lämpliga bostäder.

*Sakkunniga
för utredning
av frågan om
byggande å
Karlskrona
varv av
andra fartyg
än krigs-
fartyg.*

Vidare torde jag få bringa i erinring, att 1916 års riksdag, i anledning av i ämnet väckta motioner, i skrivelse (nr 5) anhållit, att Kungl. Maj:t måtte låta utreda dels lämpligheten av att ordna varvsdriften i Karlskrona så, att varvet sattes i stånd att utföra reparation och nybyggnad av andra för staten avsedda fartyg än krigsfartyg, dels de åtgärder utöver de i förenämnda kommittéföreläggningar av den 23 mars 1915 angivna, som härför bleve erforderliga.

Efter det chefen för sjöförsvarsdepartementet genom nådigt beslut den 21 juni 1916 bemyndigats att tillkalla särskilda sakkunniga för att inom departementet biträda med den av riksdagen sålunda begärda utredningen samt med stöd av nämnda bemyndigande sakkunniga blivit av departementschefen den 1 juli samma år för sagda ändamål tillkallade, hava bemälda sakkunniga den 27 december 1917 överlämnat betänkande och förslag angående utvidgning av Karlskrona örlogsvarv i syfte att sätta varvet i stånd att utföra reparation och nybyggnad även av andra för staten avsedda fartyg än krigsfartyg.*) I detta betänkande, som för närvarande är utställt till yttrande av vederbörande myndigheter, hade de sakkunniga även uttalat sig beträffande förberörda av varvschefen i Karlskrona med skrivelse den 25 april 1917 överlämnade utredning samt därvid — med förmålan att enligt verkställda beräkningar den av de sakkunniga föreslagna utvidgningen av varvet komme att fullt genomförd kräva en ytterligare utökning av ingenjördepartementets arbetarstam av något mer än 1,000 man — uttalat, att de för sin del icke funnit något att erinra mot de principer för arbetarfrågans lösning, som i varvschefens utredning verkställdes, och de positiva förslag, som i samband därmed framlagts. I avseende särskilt å bostadsfrågan hade de sakkunniga, i anslutning till varvschefens förslag om uppförande genom kronans försorg av bostadshus för varvets arbetare å Saltö, även kommit till den övertygelsen, att den sålunda anvisade vägen vore den enda framkomliga, därest inom rimlig tid arbetarbostäder i tillräcklig mängd och av nöjaktig beskaffenhet skulle kunna åstadkommas för tillgodoseende av det väntade behovet. Kristiden hade i Karlskrona liksom annorstädes utövat ett synnerligen ogynnsamt inflytande på byggnadsverksamheten och medfört så gott som fullständig stagnation i den privata produktionen av bostadslägenheter. De menliga verkningarna härav torde trots de ansträngningar, som av såväl stat som kommun gjordes för bostadsbristens avhjälpande, komma att göra sig kännbara under en avsevärd tid framåt. Under sådana omständigheter framstode det för kronan som en tvingande nödvändighet att taga saken i egna händer och genom uppförande av ett tillräckligt antal bostadshus säkerställa behovet av bostäder för de arbetare, som genom utvidgningen och varvsdriftens utveckling i övrigt komme att tillföras varvet.

*) Beträffande det av de sakkunniga avgivna förslaget inverkan på 1916 års riksdags beslut i fråga om utvidgning och modernisering av Karlskronavarvet har lämnats redogörelse i statsverkspropositionen till innevarande års riksdag (femte huvudtiteln, punkt 15, sid. 157 o. 158.)

För detta ändamål kunde på grund av lokala förhållanden någon annan plats än Saltö icke gärna ifrågakomma. Genom 1917 års riksdags beslut att anvisa medel som bidrag till anordnande av broförbindelse mellan staden och Saltö hade brons tillkomst säkerställts och därigenom en viktig betingelse skapats för öns bebyggande. Förslag till stadsplan för en del av området hade redan utarbetats och vore för det dåvarande beroende på Kungl. Maj:ts prövning. Genom de av riksdagen stipulerade villkoren för utbekommande av statsbidraget till brobyggnaden hade staden tillförbundits att i nödig utsträckning tillhandahålla kronan lämpliga tomter. Nödiga förutsättningar för byggnadsarbetenas snara påbörjande vore sålunda för handen.

*Varvschefens
i Karlskrona
skrivelse den
24 januari
1918.*

I enlighet med varvschefens i skrivelse till marinförvaltningen den 25 april 1917 gjorda hemställan har ämbetsverket — som ansett, att frågan om beredande av bostäder i erforderlig utsträckning åt nytillkomna arbetare vid varvet icke kunde lösas annorledes än genom statens ingripande samt att lämpligaste vägen härför vore den, att staten själv i samband med den pågående utvidgningen av varvet ginge i författning om uppförande av bostadshus i nödig omfattning — den 18 maj samma år anmodat varvschefen att dels med Karlskrona stad inleda underhandlingar om villkoren för förvärvande av tomtplats å Saltö för de arbetarbostäder, som staten kunde komma att uppföra, samt till ämbetsverket insända förslag till avtal i sådant hänseende, dels ock uppgöra och till ämbetsverket inkomma med förslag och kostnadsberäkningar för uppförande av arbetarbostäder å nämnda ö.

Med anledning härav har varvschefen i skrivelse till marinförvaltningen den 24 sistlidna januari meddelat, att efter förhandlingar mellan honom och stadens myndigheter rörande det tomtutrymme å Saltö, som kunde erfordras för de arbetarbostäder, vilka staten eventuellt kunde komma att där uppföra, samt villkoren för detta utrymmes förvärvande av kronan, stadens drätselkammare den 6 september 1917 till stadsfullmäktige i Karlskrona avgivit utredning rörande bebyggande av Saltön m. m. Av denna utredning inhämtades, bland annat, att av drätselkammaren uppgjorts förslag till avtal med kronan om upplåtelse av vissa tomter å Saltö (Bil. 2), vilket förslag underställts stadsfullmäktiges godkännande. Enligt detta avtal berättigades kronan att för ett pris av 12 kronor per kvadratmeter och på i övrigt angivna villkor inköpa de å bifogade karta (Bil. 3) med nr 3, 4 och 5 betecknade tomterna i kvarteret III å Saltö, vilka tomter innefattade en areal av tillhoppa 1,840 kvadratmeter, under förutsättning att kronan med staden avslutade köp

av dessa tomter senast den 31 december 1918. Vidare hade kronan i avtalet medgivits rätt att mot en köpeskilling av 1 krona 50 öre per kvadratmeter före utgången av år 1929 inköpa dels tomterna i kvarteren XIV—XVI med en areal av tillhopa omkring 9,750 kvadratmeter och dels den ytterligare tomtmark intill en areal av 30,000 kvadratmeter, som för kronans räkning kunde erfordras. Beträffande upplåtelse av mark å Saltö till förutnämnda aktiebolag för uppförande av bostadshus, inredda till mindre lägenheter med högst 2 rum och kök, framginge av utredningen, att av nämnda aktiebolag finge förvärvas tomterna nr 6, 7 och 8 i kvarteret I samt tomterna nr 1 och 2 i kvarteret II, under villkor, bland andra, att bolaget förbunde sig att i de byggnader, som bolaget hade för avsikt att uppföra å nämnda tomter, uthyra ett antal lägenheter, motsvarande en byggnadskostnad av 200,000 kronor, till i främsta rummet sådana varvsarbetare, som av bolaget ville hyra bostäder till för dessa bostäder bestämda hyror.

I skrivelse till varvschefen den 29 oktober 1917 hade — anförde varvschefen vidare — drätselkammaren anmält, att ett av stadens byggnadschef uppgjort förslag till stadsplan över Saltö blivit underställt Kungl. Maj:ts prövning, i vad anginge den närmast intill omförmälda bro över Saltösund belägna delen av Saltö, vilket område omfattade den mark, som å kartan (Bil. 3) betecknats med I, II, III och IV, samt att stadsfullmäktige vid sammanträde den 27 september 1917 för sin del godkänt förut omförmälda förslag till avtal med kronan om upplåtelse av tomter å nämnda ö. Då de villkor, som stadsfullmäktige i Karlskrona sålunda erbjudit kronan för markförvärv å Saltö, syntes varvschefen vara för kronan antagliga, hade varvschefen hemställt, att omförmälda förslag till avtal måtte även från kronans sida godkännas och köp med staden av kronan avslutas senast den 31 december innevarande år beträffande tomterna nr 3, 4 och 5 i kvarteret III å Saltö för det erbjudna priset av 12 kronor per kvadratmeter.

Tillika hade varvschefen överlämnat ett av chefen för varvets byggnadsdepartement uppgjort förslag jämte kostnadsberäkning och ritningar för uppförande av arbetarbostäder å de nu till inköp föreslagna tomterna nr 3, 4 och 5 i kvarteret III. Såsom av sagda förslag och ritningar framginge, skulle arbetarbostäderna inrymmas i ett sammanhängande bostadshus av tegel i tre våningar och bestå av 32 lägenheter om 1 rum och kök samt 9 lägenheter om 2 rum och kök. Kostnaderna beräknades uppgå, för själva byggnaden till 397,000 kronor, för tomtförvärvet (1,840 kvadratmeter å 12 kronor per kvadratmeter) till 22,080 kronor och för kronan åliggande gatuarbete till 3,500 kronor,

vertill torde böra läggas i förslaget omförmäld kostnad för brandbottnar å vindarna med 2,500 kronor. Den totala kostnaden för byggnadens uppförande skulle alltså uppgå till 425,080 kronor. På sätt chefen för byggnadsdepartementet framhållit, funnes dock med hänsyn till rådande förhållanden ingen säkerhet för, att denna kostnadsberäkning, som vore uppgjord på grundval av dåvarande material- och arbetspris, bleve gällande för längre tid.

Marinförvaltningens skrivelse den 25 februari 1918.

Med överlämnande av varvschefens i Karlskrona förenämnda skrivelse den 24 januari innevarande år med tillhörande handlingar och ritningar, har marinförvaltningen i skrivelse den 25 sistlidna februari anfört att, då det vore av vikt, att bostadsfrågan ordnades i så god tid, att varvets utveckling ej hindrades genom uppkommande brist på bostäder åt arbetarna, ämbetsverket hölle före, att förevarande byggnadsförslag borde så snart ske kunde bringas till verkställighet; och har marinförvaltningen fördenskull hemställt, att Kungl. Maj:t måtte, med godkännande av det utav stadsfullmäktige i Karlskrona uppgjorda förslaget till avtal med kronan om upplåtelse av tomter å Saltö, föreslå riksdagen att för inköp av tomter å nämnda ö samt uppförande å desamma av ett bostadshus, allt i enlighet med varvschefens förslag, bevilja på extra stat för år 1919 ett anslag av 425,080 kronor.

Departementschefens yttrande.

Såsom av det förut sagda framgår, utgöras de åtgärder, som enligt den i föreliggande ärende verkställda utredningen synas böra vidtagas för att i samband med den av 1916 års riksdag beslutade utvidgningen av flottans varv i Karlskrona kunna rekrytera och bibehålla en efter varvsdriftens utveckling lämpad, skicklig arbetarstam, dels av anordnande av lärlingsutbildning vid varvet, dels av ordnande av varvsarbetarnas avlöningsförhållanden och dels av åstadkommande av arbetarbostäder i erforderlig utsträckning.

Vad till en början angår frågan om lärlingsutbildningen, har marinförvaltningen i skrivelse den 1 oktober 1917, angående regleringen av utgifterna under femte huvudtiteln för år 1919, meddelat, att det vid företagen preliminär undersökning visat sig, att anordnandet av sådan utbildning vid varvet inginge såsom ett viktigt led bland de åtgärder, som erfordrades för att nå det avsedda ändamålet, särskilt med avseende å rekryteringen; och hade varvschefen i Karlskrona i sitt den 17 augusti 1917 avgivna förslag till beräkning av utgifterna vid varvet uppgivit, att enligt omförmälda preliminära undersökning lärlingsutbild-

ningen skulle komma att medföra en engångskostnad av 229,600 kronor för beredande av lokaler och anskaffning av maskiner m. m. ävensom en årlig utgift av 47,000 kronor till avlöning åt lärare samt åt elever under viss tid av utbildningen m. m. Samtidigt hade marinförvaltningen anmält, att utsikt förefunnes, att definitivt förslag i denna fråga kunde föreligga i så god tid, att proposition i ämnet kunde avlätas till innevarande års riksdag. Jag har emellertid numera från marinförvaltningen inhämtat, att ämbetsverkets avsikt i förevarande avseende icke kunnat förverkligas.

Beträffande vidare spörsmålet om ordnandet av varvsarbetarnas avlöningsförhållanden anhåller jag få erinra, att Kungl. Maj:t genom nådigt brev den 12 maj 1917 meddelat föreskrifter i detta hänseende. Enligt de grunder, som i nämnda nådiga brev fastslagits, skola vid flottans varv anställda arbetare tills vidare tillgodonjuta vissa minimilöner, vilka för särskilda grupper av personalen årligen bestämmas av marinförvaltningen efter förslag av vederbörande varvschefer; och skola varvscheferna vid sådant förslags avgivande, i den mån så lämpligen kan ske, följa de minimilöner, som tillämpas inom den enskilda industrien på resp. platser och inom motsvarande arbetsområden. Vidare har föreskrivits, att framställning till vederbörande varvschef eller varvsdepartementschef av önskemål från varvsarbetarna beträffande avlöningsförmåner eller arbetsvillkor i övrigt skall ske genom delegerade, vilka årligen väljas av arbetarna vid de särskilda varvsdepartementen vart för sig enligt vissa grunder. Sålunda utsedda delegerade skola även beredas tillfälle att, då fråga av varvschef eller varvsdepartementschef väckes om mera väsentlig ändring beträffande avlöningsförmåner eller arbetsvillkor i övrigt, uttala sig rörande sådan ändring.

Övergår jag därefter till den här föreliggande frågan, nämligen åstadkommande i erforderlig utsträckning av bostäder för arbetarpersonalen vid Karlskronavarvet, vill jag till en början erinra, hurusom den år 1914 tillsatta kommittén för utredning rörande varvets utvidgning utgått från, att det behov av ytterligare arbetarbostäder, som uppkomme i samband med nämnda utvidgning, skulle kunna fyllas genom åtgärder från Karlskrona stads sida och genom enskild byggnadsverksamhet, samt att följaktligen staten icke skulle behöva eller ens borde vidtaga några direkta anstalter i sådant syfte. Emellertid har vid den fortsatta utredning i denna fråga, som varvschefen i Karlskrona efter anmodan av marinförvaltningen verkställt, befunnits, att erforderligt antal arbetarbostäder icke kunde antagas komma att på nu nämnda sätt beredas. I främsta rummet har skälet härtill varit den stagnation i byggnadsverksamheten,

som inom Karlskrona, liksom på andra orter, uppstått till följd av de på senare tiden väsentligt höjda material- och arbetsprisen. Varvschefen har beräknat, att det antal nya 1- à 2-rumslägenheter, som under de närmaste åren erfordrades för att tillgodose det under dessa år uppkommande behovet, kunde uppskattas till 200. Av dessa antogs 100 lägenheter kunna åstadkommas genom åtgärder från stadens sida och genom den enskilda företagsamheten inom byggnadsindustrien. Be- träffande det återstående antalet av 100 lägenheter ansågs nödvändigt, att staten själv föranstaltade om, att dessa lägenheter komme till stånd, därvid det syntes vara riktigast, att staten till en början ginge i för- fattning om uppbyggande av ett mindre antal, förslagsvis 50 lägenheter.

Mot varvschefens beräkning av storleken av det ytterligare antal lägenheter för varvsarbetare, som betingas av den utav 1916 års riksdag beslutade utvidgningen av Karlskronavarvet, anser jag mig icke kunna framställa någon erinran. Det bör härvid uppmärksammas, att under de närmast föregående åren — särskilt under åren 1914—1916 — en icke obetydlig ökning i arbetarstammen inträtt samt att man synes kunna antaga, att denna ökning, även fränsett nämnda utvidgning av varvet, kommer att vidare fortgå. Därjämte äro, såsom från skilda håll vitsordats, åtskilliga av de nu inom staden befintliga mindre lägen- heterna av den beskaffenhet, att de rätteligen böra av bostadshygieniska skäl utdömas.

För bedömande av spörsmålet, om och i så fall i vad mån staten bör direkt ingripa för att lösa den föreliggande bostadsfrågan, har jag låtit införskaffa en närmare utredning i ärendet. Därav har framgått, att förutnämnda aktiebolag — vilket den 26 juni 1917 bildats under benämning aktiebolaget Trossö med ändamål att, efter förvärvande av lämpliga tomter i Karlskrona, därå uppföra sunda och i övrigt lämpliga bostadshus, inredda till mindre lägenheter med högst 2 rum och kök, samt att på billiga villkor uthyra dessa lägenheter ävensom att utöva annan med nu angivna förenlig verksamhet — genom köpebrev den 18 december samma år av Karlskrona stad förvärvat tomterna nr 6, 7 och 8 i kvarteret I samt nr 1, 2, 11 och 12 i kvarteret II å Saltö. Enligt nämnda köpebrev har bolaget förbundet sig att av de lägenheter, som komme att inrymmas å nämnda tomter, uthyra ett antal lägenheter, motsvarande en byggnadskostnad av minst 200,000 kronor, till i främsta rummet dem av i Karlskrona varande varvsarbetare, som av bolaget vilja hyra bostäder till de för dessa bestämda hyror. Bolaget har hit- tills låtit å Saltö uppföra två hus med vardera 4 bostäder om 2 rum och kök. Vidare har bolaget planerat byggande dels av ett hus med

24 bostäder om 1 rum och kök, vilket är avsett att bliva färdigt till den 1 oktober 1918, och dels av ett hus med 3 bostäder om 2 rum och kök samt 42 bostäder om 1 rum och kök, avsett att färdigställas under år 1919. Av bolaget skulle sålunda under den närmaste tiden uppföras, tillsammans med de redan uppförda, 77 lägenheter, av vilka 66 om 1 rum och kök samt 11 om 2 rum och kök.

Då sålunda behov föreligger av ett avsevärt antal ytterligare bostäder för varvsarbetare, tvekar jag icke att förorda myndigheternas förslag, att staten själv föranstaltar om utfyllande i viss omfattning av ifrågavarande bostadsbrist. Det måste nämligen enligt min mening anses tillkomma staten att beträffande den personal, som är anställd i dess tjänst, sörja för, att bostadsfrågan löses på ett tillfredsställande sätt. Jag anser mig i detta fall äga så mycket större skäl därtill, som kravet på ett ökat antal arbetarbostäder är direkt föranlett av Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut om Karlskronavarvets utvidgning, samt annan utväg för denna angelägenhets nöjaktiga ordnande för närvarande icke står till buds. Visserligen äro de för närvarande högt uppdrivna byggnadskostnaderna ägnade att härvid väcka någon betänklighet, men det synes mig å andra sidan, att denna omständighet icke bör tillmätas avgörande betydelse, då säkerställandet av varvsarbetarnas behov av bostäder måste anses vara av tvingande nödvändighet påkallat. Det förtjänar även beaktas, att det kapital, som för ändamålet tages i anspråk, kommer att lämna en viss, om ock begränsad avkastning genom de hyresbelopp, som för bostäderna av varvsarbetarna erläggas.

I likhet med myndigheterna är jag även av den uppfattningen, att statens bostadsbyggande nu kan och bör begränsas till endast ett mindre antal lägenheter, avsedda delvis för gifta och delvis för ogifta varvsarbetare.

Såsom förut omförmälts, har uppgjorts förslag till avtal mellan staten och Karlskrona stad om inköp för statens räkning för ett pris av 12 kronor per kvadratmeter av tomterna nr 3, 4 och 5 i kvarteret III å Saltö (Bil. 2 och 3), vilket avtal blivit av stadsfullmäktige i Karlskrona vid sammanträde den 27 september 1917 för deras del godkänt under förutsättning, att köpet komme att avslutas senast den 31 december 1918. Vidare har utarbetats ritningsförslag jämte tillhörande kostnadsberäkning till uppförande å nämnda tomter av ett bostadshus, innehållande 32 lägenheter om 1 rum och kök samt 9 lägenheter om 2 rum och kök. Kostnaderna för inköp av tomterna, vilka innefatta tillhoppa 1,840 kvadratmeter, skulle uppgå till 22,080 kronor, vilken köpeskilling enligt bestämmelse i avtalet skulle kontant gäldas vid köpebrevets under-

tecknande. Härtill komma utgifterna för kronan åliggande gatuarbete med 3,500 kronor. Kostnaderna för byggnaden hava beräknats till sammanlagt 399,500 kronor. Den totala kostnaden utgör sålunda 425,080 kronor.

Vid den granskning, som jag låtit såväl omförmälda förslag till avtal som ock ritningsförslaget med tillhörande kostnadsberäkning undergå, har jag icke funnit anledning till någon erinran.

Nyss är nämnt, att de bostadshus, som äro avsedda att byggas såväl av staten som av aktiebolaget Trossö, skola uppföras å Saltö vid Karlskrona. Denna ö är redan tidigare inkorporerad med Karlskrona stad; och har genom nådigt brev den 22 sistlidna januari fastställts förut omförmälda förslag till stadsplan för viss del av Saltö, varå äro belägna här ifrågavarande, till bebyggande av staten och aktiebolaget Trossö avsedda tomter, ävensom meddelats vissa bestämmelser med avseende å sättet för byggnadskvarterens användande.

Förutsättningen för bebyggandet av Saltö är emellertid, att den planerade broanläggningen över Saltösund kommer till stånd. I avseende härå torde jag få nämna, att Kungl. Maj:t genom nådigt brev den 15 nästlidna mars fastställt en av byggnadschefen i Karlskrona upprättad plan för uppförande av fast bro över Saltösund, att i huvudsakliga delar lända till efterrättelse vid arbetsföretagets utförande, och i samband därmed för ändamålet beviljat statsbidrag utan återbetalningsskyldighet till belopp av 52,600 kronor, att utbetalas från sjätte huvudtitelns allmänna besparingar, under villkor bland annat att Karlskrona stad till väg- och vattenbyggnadsstyrelsen utfärdar förbindelse att återbetala statsbidraget, därest staden icke skulle uppfylla de åtaganden, vartill staden utfäst sig genom det av stadsfullmäktige vid sammanträde den 27 september 1917 godkända förslaget till avtal med kronan om upplåtelse till densamma av tomter å Saltö (Bil. 2).

Marinförvaltningen har i sin berörda skrivelse den 25 sistlidna februari hemställt, att Kungl. Maj:t måtte, med godkännande av förenämnda förslag till avtal, föreslå riksdagen att för inköp av ifrågavarande tomter å Saltö samt uppförande å desamma av ett bostadshus bevilja på extra stat för år 1919 ett anslag av 425,080 kronor. Med anledning härav har jag i ämbetsskrivelse till marinförvaltningen den 2 innevarande april framhållit, dels att, enär i berörda avtal inginge bestämmelse, att köpet rörande tomterna skulle avslutas senast den 31 december 1918 och att köpeskillingen skulle kontant gäldas vid köpebrevets undertecknande, erforderliga medel för förvärvandet av tomterna torde böra äskas på tilläggsstat för år 1918, samt att, då det därjämte syntes mig ange-

läget, att ifrågavarande byggnadsarbete påbörjades redan innevarande år, ävenledes någon del av det för detta arbete behövlige anslaget torde böra begäras på tilläggsstat för år 1918; och har jag med hänsyn till nu nämnda omständigheter anhållit, att marinförvaltningen måtte taga frågan om sättet för beredande av medel för ifrågavarande ändamål under förnyad omprövning samt därefter inkomma med det yttrande och förslag, som därav kunde föranledas.

Till svar härå har marinförvaltningen i skrivelse den 5 innevarande april anmält, att för innevarande år syntes böra anvisas dels de för inköp av tomter och utförande av vissa gatuarbeten beräknade medlen, tillsammans 25,580 kronor, dels ock för ifrågavarande byggnadsarbets påbörjande samt för materialinköp 150,000 kronor utav det för byggnadens uppförande beräknade beloppet, 399,500 kronor.

Häremot har jag för min del icke något att erinra; och lära de för innevarande år erforderliga beloppen böra äskas på tilläggsstat till riksstaten för år 1918.

Om beredande av medel för täckande av ifrågavarande kostnader kommer chefen för finansdepartementet att framdeles under riksdagens lopp framställa erforderligt förslag.

På grund av vad sålunda anförts hemställer jag, att Eders Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

dels att, med godkännande av berörda förslag till avtal mellan staten och Karlskrona stad beträffande upplåtelse till staten av vissa tomter å Saltö, för inköp av tomterna nr 3, 4 och 5 i kvarteret III å nämnda ö samt för utförande av vissa i samband därmed stående gatuarbeten på tilläggsstat till riksstaten för år 1918 bevilja ett reservationsanslag av 25,580 kronor;

dels ock att för uppförande å nämnda tomter, i enlighet med av mig förordat förslag, av ett bostadshus för varvsarbetare vid flottans station i Karlskrona bevilja ett reservationsanslag av 399,500 kronor och därav anvisa å tilläggsstat till riksstaten för år 1918 ett belopp av 150,000 kronor och å extra stat för år 1919 återstående 249,500 kronor.

Till vad departementschefen sålunda hemställt täcktes Hans Maj:t Konungen, på tillstyrkan av statsrådets övriga ledamöter, lämna bifall; och skulle proposition till riksdagen avlätas av den lydelse, en vid detta protokoll fogad bilaga utvisar.

Ur protokollet:

C. E. Landberg.

Bil. 1.

Daglönarantalet vid flottans varv i Karlskrona, dess fördelning på departement samt ökning från början av år 1914 till slutet av år 1916.

Departement.	Antalet daglönare		Ökning eller minskning.	Anmärkingar.
	1 jan. 1914.	31 dec. 1916.		
Artilleridepartementet	159	150	— 9	Ökningen på torped- och ingenjördepartementen utgör tillsammans 283 man, på de fyra andra departementen sammanlagt endast 9 man.
Ekipage »	132	135	+ 3	
Torped »	129	183	+ 54	
Min »	17	16	— 1	
Ingenjör »	825	1,054	+ 229	
Byggnads »	155	171	+ 16	
Summa	1,417	1,709	+ 292	

Daglönarnas vid flottans varv i Karlskrona bostadsförhållanden i januari 1917.

Departement	Antal daglönare $\frac{1}{2}$ 1917	Civilstånd		Antal huseägare	Kök eller del i kök samt			Ogifta, som bebo eget rum	Inneboende och hemsöner samt gifta, som bo i lägenhet utan kök
		gifta	ogifta		3 eller flera rum	2 rum	1 rum		
Artilleridepartementet	150	106	44	—	22	62	31	15	20
Ekipage »	135	81	54	5	13	51	21	11	34
Torped »	178	63	115	1	5	46	21	35	70
Min »	15	14	1	4	1	5	4	1	—
Ingenjör »	1,081	597	484	83	42	310	170	139	337
Byggnads »	170	118	52	14	8	60	36	33	19
Summa	1,729	979	750	107	91	534	283	234	480
Hyra i medeltal per månad (kronor)					28.53	21.85	14.56	13	—

Bil. 2.

Förslag

till

avtal**mellan kronan och Karlskrona stad om upplåtelse av tomter å Saltö.**

Sedan Karlskrona stad av kronan beviljats bidrag med 52,600 kronor till anordnande av bro över Saltösund, så är under förutsättning, att staden kommer i åtnjutande av sagda statsbidrag, mellan drätselkammaren å stadens vägnar i enlighet med stadsfullmäktiges i Karlskrona bemyndigande av den ..... 1917, å ena, samt ..... å kronans vägnar, å andra sidan, träffat följande avtal:

1:o. Kronan berättigas inköpa tomterna nr 3, 4 och 5 i tredje kvarteret å Saltö mot ett pris av 12 kronor pr kvadratmeter *att kontant gäldas vid köpebrevets undertecknande*, därvid staden förbinder sig att under förutsättning, att kronan bebygger tomterna, bekosta de invid de nämnda tomterna varande gatornas planering samt framdragande till tomtgränserna av avloppsledningar och elektriska ledningar, anordnande av huvudledningar för vatten ävensom erforderlig gatubelysning i de ifrågavarande gatudelarna samt, när gasledning bliver av staden framdragen till Saltö, anordnande av huvudledningar för gas i de nämnda gatorna, medan däremot kronan förbinder sig *dels*, om den vill förvärva tomterna, att därom med staden avsluta köp senast den 31 december 1918, efter vilken tid stadens anbud beträffande försäljning av dessa tomter till kronan alltså ej längre är för staden bindande, *dels* att för tomterna erlægga årliga tomtören i enlighet med vad som bestämts för andra tomter inom de nya stadskvarteren d. v. s. 10 öre pr kvadratstång eller 1,136 öre pr kvadratmeter, *dels ock* att vidkännas alla de förpliktelser, som, jämlikt § 2 i stadgan angående reglering av gatuunderhållet härstädes, åligger tomtägare;

2:o. Kronan berättigas inköpa tomterna i kvarteren XIV—XVI å Saltö mot en kontant köpeskilling av 1 krona 50 öre pr kvadratmeter samt förpliktelse att erlægga tomtören och ställa sig till efterrättelse stadgandena i § 2 gatustadgan ävensom förbindelse, att kronan till självkostnadspris ersätter staden kostnaderna för:

a) anläggning inkl. stensättning eller makadamisering av den till sagda kvarter ledande huvudtillfartsvägen med början vid den stadsplanegräns, om vars fastställande ansökan skett hos Kungl. Maj:t.

b) anläggning inkl. stensättning eller makadamisering av de sagda kvarter omgivande gator samt av de inom kvarteren belägna gatorna;

c) anläggning av såväl huvudavloppsledning från kvarteren i fråga som för kvarteren (tomterna) erforderliga avloppsledningar;

d) anläggning av såväl en 200 mm. huvudvattenledning från nämnda stadsplanegräns fram till kvarteren som alla för kvarteren (tomterna) erforderliga vattenservisledningar;

e) anordnande av elektrisk gatubelysning i de ovan omnämnda gatorna.

Underhållet av de gator och ledningar, vilkas anläggningskostnad kronan sålunda åtagit sig gälda, bekostas efter anläggandet av staden.

De arbeten, som staden sålunda skall utföra mot ersättning av kronan, skola av staden verkställas i den mån tomterna inom de nämnda kvarteren av kronan bebyggas.

Staden förbinder sig att söka åstadkomma, att sådana byggnadsbestämmelser bliva fastställda för de kvarter, varinom de tomter, som kronan sålunda äger rätt att förvärva, äro belägna, att desamma få bebyggas med byggnader med slutet byggnadssätt i tre våningar.

När gasledning bliver av staden framdragen till Saltö, förbinder sig staden att på sin bekostnad anordna huvudledningar för gas i de ovan omförmälda gatorna.

Elektriskt gatuledningsnät, avsett för inomhusbelysning, jämte erforderliga serviser, förbinder sig staden att på sin bekostnad anbringa samtidigt med anordnandet av den elektriska gatubelysningen, därvid, om gemensamt ledningsnät anbringas för gatubelysningen och inomhusbelysningen, kostnaden för detta nät fördelas mellan kronan och staden på sätt, varom överenskommes före ledningsnätets utförande.

Alla de anläggningar, ledningar m. m., som staden utför mot ersättning av kronan, bliva stadens egendom, varöver staden äger att fritt förfoga, och är kronan skyldig ersätta staden kostnaden för dessa anläggningar, ledningar m. m., även om de blivit av staden utförda, innan kronan inköper någon av de ifrågavarande tomterna, och inträder betalningsskyldigheten i detta fall, så snart resp. tomter av kronan förvärvats från staden.

Staden förbehåller sig uppskov med utförandet av ovannämnda anläggningar, ledningar m. m., i den mån arbetet hindras eller omöjliggöres genom strejk, lockout eller force majeure, vartill räknas, bland

annat, mobilisering och krig, även sådant krig, vari Sverige ej är invecklat, samt statsbeslag å till arbetet erforderlig vara eller materiel.

3:o. Därest för kronans räkning erfordras ytterligare tomtmark, må kronan på enahanda villkor, som angivits under 2:o — dock med nedannämnt undantag i fråga om sättet för tomternas bebyggande — förvärva dylik mark kvartersvis, såvida ej genom särskild överenskommelse till kronan överlåtes del av kvarter, för vilken händelse i varje fall överenskommes om ersättning för arbeten med gator och ledningar.

Dylik tomtmark må kronan på de nämnda villkoren förvärva intill en areal av 30,000 kv.-meter, därvid skall iakttagas, att, om ej annat avtalas, bebyggandet sker i följd från förut bebyggt område kvarter efter kvarter.

Staden förbinder sig att i den utsträckning, staden anser så kunna med hänsyn till estetiska och andra synpunkter äga rum, tillse, att även nämnda tomtmark får bebyggas med byggnader med slutet byggnadssätt, dock till högst tre våningars höjd.

4:o. Vattentorn eller motsvarande anordning tillförbinder sig staden ej att anordna å Saltö, så vitt ej kronan åtager sig att deltaga i kostnaden därför med belopp, varom överenskommelse kan träffas.

5:o. Kronans rätt att förvärva den under 1:o—3:o här ovan omnämnda tomtmark blir beroende på Kungl. Maj:ts godkännande av stadsplan för de områden, som äro i fråga, och förbehåller sig staden att i det preliminära förslag till dylik plan, som upprättats men ej underställts vederbörandes prövning, göra de jämkningar och förändringar, staden kan finna vara av behovet påkallade.

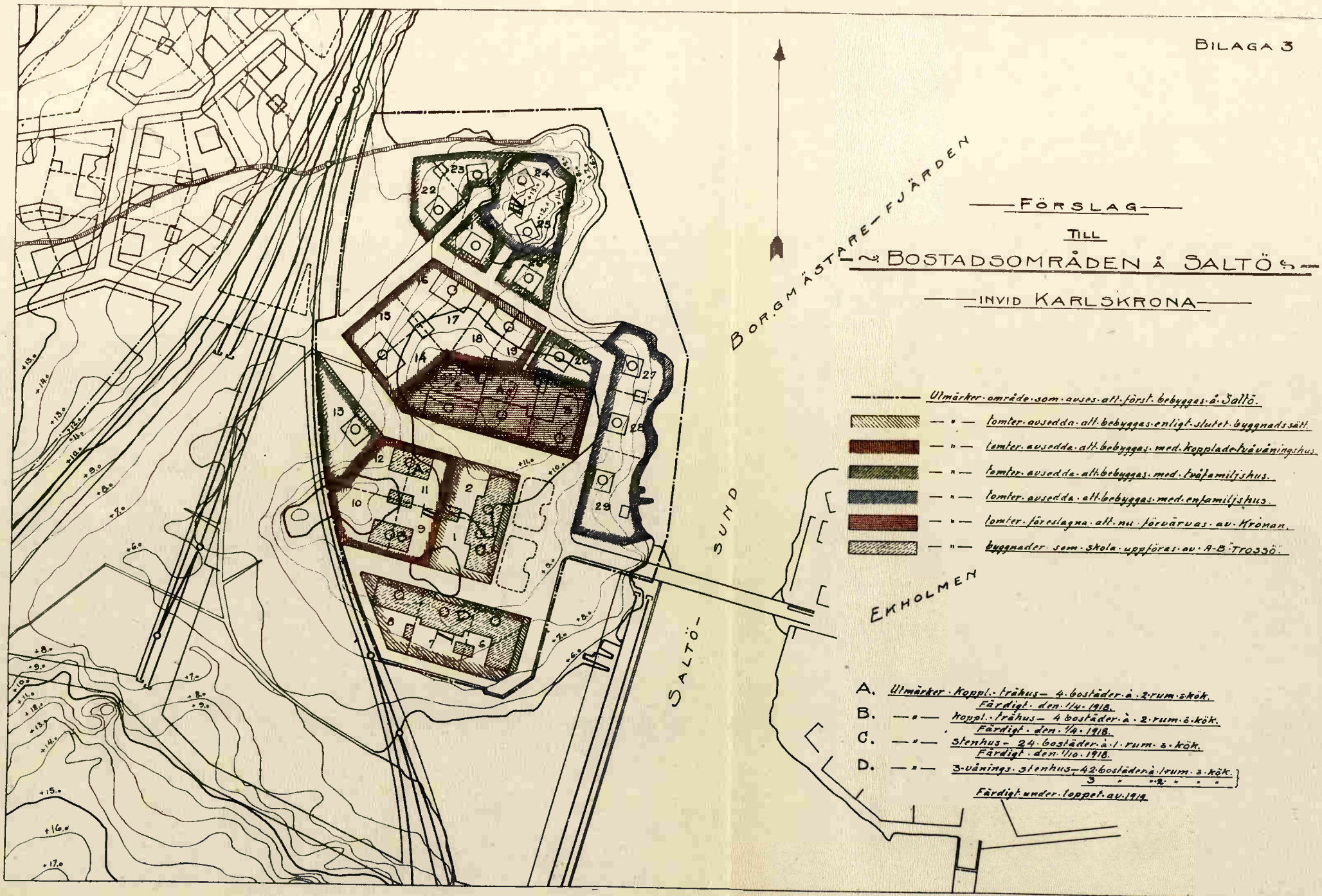
6:o. Såvida ej annat avtal dessförinnan träffats, upphör kronans rätt att på angivna villkor förvärva den under 2:o och 3:o här ovan omnämnda tomtmark med utgången av år 1929.

7:o. I den mån sådant utan olägenhet för staden kan ske må kronan under den tid, då bebyggande av tomterna i fråga pågår, utan särskild avgift begagna staden tillhöriga upplagsplatser invid ev. befintliga bryggor å Saltö.

8:o. Kronan förbinder sig, därest områdena i fråga vid bebyggandet ej äro lagda under stadsplan, att vid bebyggande av tomterna rätta sig efter de föreskrifter, som innehålles i byggnadsstadgan för rikets städer, stadens byggnadsordning samt de särskilda byggnadsbestämmelser, som äro eller kunna bliva föreslagna för områdena i fråga.

9:o. Kronan åtager sig att gälda alla kostnader för lagfart å de områden, som av staden upplåtas till kronan, stämpel till köpebrevet däri inbegripen.

BORG MÄSTARE-FVÄRDEN

SUND

SALTÖ-

— FÖRSLAG —
TILL
BOSTADSDOMRÅDEN Å SALTÖ —
— INVID KARLSKRONA —

- Utmärkt område som avses att först bebyggas å Saltö.
- tomter avsedda att bebyggas enligt stulet byggnads sätt.
- tomter avsedda att bebyggas med kopplade tvåvåningshus.
- tomter avsedda att bebyggas med tvåfamiljshus.
- tomter avsedda att bebyggas med enfamiljshus.
- tomter förslagna att nu förväruas av Kronan.
- byggnader som skola uppföras av A. B. Trotsjö.

- A. Utmärkt Koppl. trähus - 4 bostäder å 2 rum skök.
Färdigt den 14. 1918.
- B. --- koppl. trähus - 4 bostäder å 2 rum å kök.
Färdigt den 14. 1918.
- C. --- stenhus - 24 bostäder å 1 rum å kök.
Färdigt den 11. 1918.
- D. --- 3-vånings stenhus - 42 bostäder å 1 rum å kök.
Färdigt under loppet av 1919.